

Covid-19: algunes lliçons per al futur

José Clemente Polo Andrés
Catedràtic emèrit d'Economia
Universitat Abat Oliba CEU

Universitat Abat Oliba CEU



*Universitat
Abat Oliba CEU*



Asociación
Católica de
Propagandistas

La Universitat Abat Oliba CEU es una obra de la Asociación Católica de Propagandistas.
La Universitat Abat Oliba CEU és una obra de l'Associació Catòlica de Propagandistes.

Covid-19: algunes lliçons per al futur

Covid-19: algunas lecciones para el futuro

Qualsevol forma de reproducció, distribució, comunicació pública o transformació d'aquesta obra només pot ser realitzada amb l'autorització dels seus titulars, amb excepció prevista per la llei. Adreça's a CEDRO (Centre Espanyol de Drets Reprogràfics) si necessita reproduir algun fragment d'aquesta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 47).

Cualquier forma de reproducción, distribución, comunicación pública o transformación de esta obra solo puede ser realizada con la autorización de sus titulares, salvo excepción prevista por la ley. Diríjase a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necesita fotocopiar o escanear algún fragmento de esta obra (www.conlicencia.com; 91 702 19 70 / 93 272 04 45).

© José Clemente Polo Andrés, 2021

© Fundación Universitaria San Pablo CEU, 2021

CEU Ediciones

Julián Romea 18, 28003 Madrid

Teléfono: 91 514 05 73, fax: 91 514 04 30

Correo electrónico: ceuediciones@ceu.es

www.ceuediciones.es

Maquetació/Maquetación: Pedro Coronado Jiménez (*CEU Ediciones*)

Dipòsit legal/ Depósito legal: M-26754-2021

Índex

1. Salutació inicial.....	5
2. Una convulsió extraordinària	5
2.1. Crisi i respostes dels governs occidentals	6
2.2. Dos models: la Xina davant d'Occident.....	9
2.3. Quants morts es podrien haver evitat i quants anys de vida s'han perdut.....	12
3. Algunes lliçons per a Occident	16
Referències.....	20

Índice

1. Saludo inicial.....	27
2. Una convulsión extraordinaria.....	27
2.1. Crisis y respuestas de los gobiernos occidentales	28
2.2. Dos modelos: China frente a Occidente.....	31
2.3. Cuántos muertos podrían haberse evitado y cuántos años de vida se han perdido.....	34
3. Algunas lecciones para Occidente	38
Referencias.....	42

1. Salutació inicial

Gran Cancellier de la Universitat Abat Oliba CEU, Rector Magnífic de la Universitat Abat Oliba CEU, distingits representants del Govern de Catalunya, claustre de professors, senyores, senyors i estimats alumnes. Vull començar expressant la meua gratitud a la Universitat Abat Oliba CEU per haver-me acollit, el curs passat, després de jubilar-me a la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), i per haver pensat en mi per impartir la lliçó inaugural del curs 2021-2022.

Som al davant d'un nou curs en el qual tothom tenim posades les esperances de recuperar la normalitat acadèmica que, com tantes altres coses, es va veure interrompuda bruscament a finals de la segona setmana de març de 2020, quan el Govern d'Espanya va decretar l'estat d'alarma el dia 14 i es van suspendre totes les activitats no essencials, inclòs l'ensenyament universitari. Tant de bo que molt aviat puguem donar per acabada una situació que ens va agafar a gairebé tots per sorpresa i l'alumnat pugui tornar a aprofitar els avantatges que ofereix l'ensenyament presencial.

2. Una convulsió extraordinària

El món sencer viu, des de l'inici del 2020, una convulsió social i econòmica de dimensions desconegudes des del final de la Segona Guerra Mundial, el 1945. Les fredes dades les coneixem prou bé: cap a 233 milions de persones han resultat oficialment infectades pel coronavirus SARS-CoV-2, al qual denominaré, per ser breu, covid-19 d'ara endavant, per referir-me indistintament al virus i a la malaltia que causa; 4,8 milions de persones han perdut oficialment la vida de forma prematura, el nostre do més preuat, i la immensa majoria dels habitants del planeta han vist impotents com les seves vides quedaven seriosament trastocades i han patit pèrdues econòmiques molt considerables. Som davant d'una catàstrofe d'escala planetària que, tant en termes humanitaris i sanitaris com econòmics, resulta incomparable amb d'altres de caràcter local i recurrent, com les que produeixen terratrèmols i erupcions, tsunamis, huracans o inundacions. A més de la pèrdua irreparable de vides humanes i les pèrdues econòmiques ingents que ja s'han ocasionat, la pandèmia ens deixarà d'herència costos més elevats per produir béns i serveis, i, sobretot, un deute pesat que trigarem dècades a retallar fins a nivells acceptables.

Són moltes les qüestions que es podrien tractar, però dedicaré aquesta lliçó inaugural a exposar alguns dels fets més significatius ocorreguts des que la covid-19 va irrompre en escena els últims dies del 2019 i a extreure alguns aprenentatges que, voldria pensar, poden ser útils a l'hora d'afrontar altres crisis que, no en tinguin cap dubte, colpejaran les societats democràtiques i econòmicament avançades en què molts de nosaltres hem tingut la sort de néixer i viure; tot i que també he de confessar-los que, arribat a aquest punt de la meua vida, tinc bastants dubtes sobre la capacitat de reacció de les nostres acomodades i infantilitzades societats per afrontar reptes d'aquesta dimensió.

2.1. Crisi i respostes dels governs occidentals

Els primers mesos de 2020, els organismes internacionals com l'OCDE i l'FMI es van limitar a fer algunes revisions moderades a la baixa de les seves previsions de creixement, malgrat que qualsevol professional de les ciències socials mitjanament competent ja podia anticipar a mitjan març, després d'observar el que havia passat a la prefectura de Wuhan i a la província de Hubei, a la República Popular de la Xina (la Xina, d'ara endavant), durant el gener i el febrer de 2020, que el món s'enfrontava a una crisi sanitària de gran rellevància que, si no es tallava aviat, podia causar una recessió econòmica molt severa. Per això, resulta absolutament incomprendible la passivitat dels governs occidentals que van ignorar els advertiments de l'Organització Mundial de la Salut (OMS) sobre l'alta contagiositat i letalitat del nou virus —l'estructura genètica del qual van donar a conèixer les autoritats xineses l'11 de gener— i van fer cas omís de les recomanacions incloses a l'informe conjunt completat amb el Govern de la Xina entre el 16 i el 24 de febrer i publicat el 28 de febrer.

En aquest informe, l'OMS recomanava als governs dels països que, com Espanya, ja havien registrat alguns casos importats adoptar una sèrie de mesures entre les quals cal esmentar les següents: activar els protocols de gestió de resposta al màxim nivell per assegurar la reacció apropiada de tots els governs i la societat a fi de contenir la covid-19 amb mesures de salut pública no farmacèutica; prioritzar-ne la recerca activa i exhaustiva de casos, fer els tests apropiats i adoptar mesures d'aïllament i quarantena rigorosa; traslladar als ciutadans la noció de gravetat de la infecció produïda per la covid-19 i recomanar-los pautes a seguir en la vida quotidiana per evitar-ne la transmissió; augmentar la vigilància per tal de detectar les cadenes de transmissió en tots els pacients amb símptomes similars als que produeix el nou virus i expandir les capacitats hospitalàries d'aïllament i equips respiratoris de suport, i, finalment, planificar i simular escenaris per desplegar mesures fins i tot més restrictives per interrompre les cadenes de

transmissió, de manera que se suspenguin les activitats massives i es tanquin escoles i centres de treball. El 27 de febrer el director de l'OMS insistia en una compareixença televisada que:

El missatge que vull transmetre a cadascun d'aquests països és: aquesta és la seva finestra d'oportunitat. Si adopten mesures agressives ara, poden contenir aquest virus. Poden evitar que la gent caigui malalta. Poden salvar vides. Així que el meu consell per a aquests països és que actuïn amb rapidesa.

El cas del Govern d'Espanya, un dels primers països europeus a veure's afectats de ple pels contagis, resulta paradigmàtic. Ni el president ni els ministres del Govern van adoptar cap mesura fins al 14 de març de 2020 per afrontar la irrupció de la covid-19 i amortir-ne les conseqüències econòmiques, i, el que és pitjor, es van dedicar a tranquil·litzar la població assegurant que «Espanya no tindrà, com a molt, més que alguns casos diagnosticats» i descartant la possibilitat que hi pogués arribar a haver contagis comunitaris. Fernando Simón, director del Centre de Coordinació d'Alarmes i Emergències Sanitàries (CCAES) i portaveu autoritzat del Govern d'Espanya en l'emergència, es va dedicar en les seves compareixences diàries televisades a tranquil·litzar els espanyols i, encara el 7 de març, va insistir que no hi havia raons de pes per prohibir actes multitudinaris (esportius o polítics) o la celebració de les manifestacions convocades per al 8 de març. Vull recordar que diverses ministres i l'esposa del president del Govern van participar en les manifestacions feministes convocades a Madrid el 8 de març i van donar positiu en covid-19 al cap d'uns dies. Em pregunto per què, malgrat les seves previsions desencertades i les manifestacions reiterades en què minimitzava el risc que corríem, el director del CCAES manté la seva posició i, fins i tot, se li ha reconegut i ponderat en alguns cercles «la seva feina contra el coronavirus».

El dijous 12 de març de 2020 vaig impartir, sense saber-ho encara, les que serien les meves darreres classes a la UAB, a la qual m'havia incorporat el 1984 i on vaig exercir com a catedràtic de Fonaments de l'Anàlisi Econòmica des del 1992. Al cap de dos dies, el 14 de març, vaig publicar el meu primer article sobre aquest assumpte, titulat «Covid-19: un convidado de piedra que mata», i una setmana després de decretar-se l'estat d'alarma, el 21 de març, vaig publicar «Emergencia social y económica», un article en què ja vaig fer sonar totes les alarmes i en què vaig presentar les meves primeres estimacions de caiguda del PIB i d'augment del dèficit públic per al primer semestre de 2020. A aquests primers articles els van seguir 52 articles més (l'últim, publicat el 12 de juny de 2021), que componen una mena de crònica quasi setmanal dedicada a examinar l'evolució de la situació sanitària, social i econòmica a Espanya, i a valorar l'eficàcia de les polítiques

aplicades pel Govern per doblegar-la, sense descuidar el que estava passant en altres països occidentals i a la Xina, epicentre de la pandèmia. He recollit els 54 articles en un llibre titulat *Covid-19: la gran decepció. Un serio aviso para España y Occidente*, que espero que pugui veure la llum aviat.

Esmento aquesta circumstància personal perquè m'interessa remarcar que qualsevol professional que, com era el meu cas, vivia aliè a la crisi que s'estava forjant i amb prou feines hi havia parat atenció fins al 12 de març, podia, amb una mica de dedicació i esforç, analitzar la situació i preveure l'enorme gravetat de la fase en què ens estàvem endinsant, fet que aparentment els nostres governants i els seus assessors no van saber o no van voler fer. Perquè el que ha passat a Espanya i en altres països democràtics i econòmicament avançats, lluny de tractar-se d'un càstig diví com els referits en la història bíblica de les plagues d'Egipte, ha estat en gran mesura resultat de la prepotència i inacció dels seus governs. Els nostres governants van desaprofitar els mesos de gener i febrer i les dues primeres setmanes de març de 2020 per alertar els ciutadans del perill que corrien i per adoptar mesures que podrien haver mitigat considerablement els excessos de mortalitat i les pèrdues econòmiques ingents registrades les setmanes següents.

Durant aquestes setmanes crítiques que van precedir la declaració de l'estat d'alarma, el Govern espanyol va continuar animant els ciutadans a seguir les seves vides com si fóssim en una bombolla que ens alliberava d'infectar-nos i no hagués de passar res de dolent. La valoració dels governs autonòmics no era gaire diferent de la del Govern central el gener i el febrer del 2020, tot i el que després es va dir. A Catalunya, per exemple, alguns experts en la matèria van arribar a qualificar la malaltia de lleu i alts càrrecs del Departament de Salut van dir als ciutadans que el problema que els preocupava en aquell moment era la grip, no la covid-19. Fernando Simón, a la compareixença precipitada del 7 de març, fins i tot va arribar a descartar amb aire de suficiència, responnent una pregunta formulada per una periodista, que els hospitals poguessin registrar a Espanya una allau de casos en les setmanes següents.

Per reforçar la idea que no era tan difícil preveure la gravetat de la crisi, permetin-me reproduir un paràgraf de l'article citat, «Emergencia social y económica», publicat el 21 de març de 2020, una setmana després que es decretés l'estat d'alarma, en el qual alertava de la gravetat de la situació. Deia així:

La caiguda del PIB podria arribar al 12,5 % el primer semestre de 2020, i l'augment del dèficit de les administracions públiques podria disparar-se fins a l'11,5 % del PIB del semestre. Aquestes conseqüències s'amortiran el segon semestre si aconseguim contenir la pandèmia els propers mesos i recuperar els nivells d'activitat en

el tercer i quart trimestre de 2020, encara que el més probable és que també caigui l'activitat el segon semestre. Per això cal anticipar que en l'escenari més favorable el PIB caurà al voltant d'un 7 % i el dèficit públic superarà de llarg el 8 % del PIB el 2020. En cas que les caigudes d'activitat fossin elevades també el segon semestre de 2020, la situació de les empreses i de les finances de les administracions públiques podria esdevenir insostenible.

Doncs bé, el pas del temps va resoldre la incògnita i l'Institut Nacional d'Estadística (INE) xifra en el 12,04 % la caiguda del PIB en el primer semestre de 2020 i la Intervenció General de l'Administració de l'Estat (IGAE) avala que el dèficit de les administracions públiques es va disparar fins al 13,24 % del PIB en aquest període. Malgrat la cautela lògica que vaig mostrar en les meves previsions —ho repeteixo: publicades el 21 de març, diverses setmanes abans que ho fessin l'FMI i el Banc d'Espanya—, la veritat és que no vaig equivocar-me gaire. Insisteixo en el fet que esmento aquesta circumstància per recalcar que resultava possible a mitjan març avançar amb força precisió la gravetat del que estava passant, i que, si hagués afirmat en aquest article que el PIB d'Espanya es reduiria només unes decimetes, la meua credibilitat com a economista professional seria avui tan nul·la com ho és, en la meua opinió, la d'alguns responsables de gestionar la política sanitària.

2.2. Dos models: la Xina davant d'Occident

Les polítiques aplicades a la Xina per afrontar l'epidèmia de covid-19 mereixen ser estudiades detalladament a Occident perquè, malgrat ser el primer país a patir els estralls del virus i no disposar de vacunes per combatre'l, va aconseguir contenir l'epidèmia en poques setmanes, de manera que va minimitzar el cost de vides humanes i va poder tornar a la normalitat vigilada de l'activitat econòmica el segon trimestre de 2020. Això no vol dir que la gestió de les autoritats xineses sigui l'únic model d'èxit, ja que hi ha diversos països d'Àsia (Corea del Sud i el Japó), d'Oceania (Austràlia i Nova Zelanda) i fins i tot d'Europa (Finlàndia i Noruega) que també han aconseguit un èxit molt notable a l'hora de contenir l'epidèmia, i la seva gestió mereix ser examinada. Però d'entre tots els països amb un cert pes en l'economia mundial, la Xina en sobresurt perquè és l'únic país o regió que va aconseguir salvar el 2020 amb una baixa però envejable taxa de creixement del PIB del 2,3 %, davant de les caigudes severes registrades als Estats Units (3,5 %), l'Eurozona (6,5 %) i Espanya (11,84 %). L'Índia i el Japó, amb caigudes del 7,3 % i el 4,9 %, respectivament, també en surten tocats.

Tot i que hi ha raons fundades per sospitar que les xifres de contagis (96.000) i morts (4.636) proporcionades per les autoritats xineses infravaloren

considerablement la realitat, disposem d'informació prou fiable per poder afirmar que les expeditives mesures adoptades pel Govern xinès per controlar l'epidèmia van impedir que s'estengués sense control entre els 1.446 milions d'habitants del colós asiàtic, i que la vida social i les activitats econòmiques poguessin començar a recobrar el pols a finals de maig de 2020 i iniciar una recuperació sostinguda. En altres paraules, les dràstiques polítiques adoptades pel Govern xinès per contenir el virus van permetre minimitzar el nombre de casos, així com el cost en vides humanes i la intensitat i durada de la recessió epidèmica.

Si comparem el que va passar al llarg de 2020 i inicis de 2021 a la Xina amb els Estats Units, l'Eurozona o Espanya, hauríem de reconèixer amb humilitat que les polítiques aplicades als països occidentals per afrontar la irrupció de la covid-19, en la majoria dels casos, han resultat molt més inefectives, tant si fixem l'atenció en els excessos de mortalitat registrats en les diverses onades viscudes, com si la centrem en les pèrdues de producció, rendes i feina ocasionades per les restriccions intermitents imposades a l'activitat econòmica per les autoritats d'aquests països el 2020 i el primer trimestre de 2021. No deixa de cridar l'atenció que, si la Xina hagués seguit polítiques tan laxes com les dels Estats Units, fins i tot disposant d'una sanitat tan eficaç com la d'aquest últim país, el nombre total d'infectats podria haver arribat als 168,4 milions en comptes dels 96.000 reconeguts oficialment per les autoritats; el nombre de morts, als 2,8 milions en comptes dels 4.636 morts oficialment, i la contracció del PIB, als 1.385.154 milions de dòlars en comptes dels 556.917 milions. Fins i tot admetent que les xifres de casos i morts a la Xina poden estar generosament infravalorades, la diferència entre el que podria haver passat i el que va passar és tan enorme que, posats a escollir entre els dos escenaris, la comparació deixa pocs dubtes. Gràcies al confinament estricte aplicat pel Govern xinès per contenir l'expansió del virus i a la desescalada modèlica, es van reduir dràsticament els contagis, es van salvar centenars de milers de vides i es van retallar enormement les pèrdues econòmiques.

Si bé és cert que les estratègies en matèria de sanitat pública adoptades als Estats Units i als països de la UE van resultar igualment inefectives per impedir l'expansió incontrolada dels contagis, condició necessària per recuperar el camí de creixement econòmic, la inflada diferència entre les caigudes del PIB registrades el 2020 i inicis de 2021 a banda i banda de l'Atlàntic suggereix que les contundents polítiques fiscals posades en marxa pels presidents Trump i Biden a partir de març de 2020 van resultar més efectives que les descoordinades polítiques implementades de manera independent per cada govern a la UE, i van esmorteir considerablement els efectes de la recessió epidèmica. El Govern federal va ser conscient des del primer moment de la urgència de suplementar les

polítiques monetàries expansives de la Reserva Federal amb generosos paquets d'ajuts directes a les famílies i empreses, colpejades per les fortes contraccions de l'activitat econòmica i de l'ocupació, així com ajuts als estats per finançar l'augment de la despesa social —ho recalco: ajuts directes que arribaven a les famílies i empreses, que esmorteïen la caiguda de les rendes, el consum de les llars i la inversió de les companyies.

Ja he esmentat que Espanya encapçala els països europeus, amb una caiguda del PIB de 10,84 %, quatre punts percentuals més que el conjunt de l'Eurozona (6,5 %), i, segons Eurostat, cap altre país de la UE va registrar caigudes superiors al 9 %, de manera que els següents a la llista van ser Itàlia (8,87 %), Malta (8,29 %), Grècia (8,25 %), Croàcia (8,03 %) i Portugal (7,57 %). Requeriria una recerca més exhaustiva explicar la posició destacada d'Espanya en aquest rànking de l'infortuni, però les proves disponibles apunten al fet que la mala gestió governamental de l'epidèmia va tenir un paper fonamental en la severa contracció de l'activitat econòmica registrada al país.

En primer lloc, l'absència de mesures concretes fins al 14 de març per preparar la societat i el sistema sanitari davant la imminent irrupció de la covid-19 va agreujar la situació epidemiològica. Així ho suggereixen les xifres elevades de defuncions setmanals publicades per l'INE, que permeten xifrar en 49.063 l'excés de morts respecte a 2019 entre les setmanes 11 i 19 de 2020 (des del 9 de març fins al 10 de maig), una xifra no gaire allunyada de la de l'excés de mortalitat (46.635), estimada per l'Institut de Salut Carles III, un organisme dependent del Ministeri de Sanitat, entre el 10 de març i el 9 de maig de 2020.

En segon lloc, el Govern va canviar dràsticament la seva valoració de la situació arran de l'explosió de contagis detectada la segona setmana de març i va decretar intempestivament l'estat d'alarma el dia 14, quan va imposar un confinament domiciliari força estricte a la població i va prohibir fer totes les activitats no essencials fins a començaments de juny. A conseqüència d'això, l'enfonsament del PIB en el segon trimestre de 2020 va ser històric: 21,85 %, una xifra molt superior a les fortes caigudes registrades en el conjunt de la UE (13,75 %) i l'Eurozona (14,50 %), i fins i tot en altres països que, com Itàlia, Malta, Grècia, Croàcia i Portugal, van patir les caigudes més importants en el conjunt de 2020.

La tercera causa de la severa i prolongada recessió patida cal atribuir-la a no haver aprofitat el període de confinament forçós que es va prolongar fins a finals de maig per dissenyar acuradament la desescalada i evitar les noves onades de contagis que ja van començar a produir-se a finals de juliol. Encara amb els morts calents, el president Sánchez donava per superada la crisi a finals de maig i animava els ciutadans a planejar les vacances estiuenques, una actitud que vaig

qualificar en un article publicat el 5 de juliol de «triomfalisme indecent i fora de lloc». Doncs bé, poques setmanes després d'acabar l'últim estat d'alarma, els governs de les comunitats autònomes es veien forçats a adoptar noves mesures restrictives arran de l'augment de casos per evitar la sobresaturació dels sistemes hospitalaris. I a aquesta segona onada la van seguir d'altres a la tardor i l'aprovació per part del Govern central de nous estats d'alarma en tot el territori a l'octubre i novembre, que, encara que menys estrictes que els de primavera, van completar un any 2020 que bé podríem qualificar d'autènticament calamitos i ruïnós.

La gestió de la primera onada i la de la subsegüent desescalada per part del Govern d'Espanya són les causes principals que la recessió es prolongués després d'aixecar-se l'estat d'alarma a finals de maig, de manera que es van esvaïr les esperances que la recessió epidèmica fos en forma de V (una caiguda brusca de l'activitat seguida d'una ràpida i vigorosa recuperació), i que l'inici d'aquesta última s'endarrerís fins al segon trimestre de 2021. En aquestes circumstàncies de descontrol epidemiològic, resultava totalment impossible que el turisme internacional, amb tant de pes en l'economia espanyola, pogués començar a recuperar-se i a impulsar l'activitat econòmica. De fet, el nombre de turistes internacionals es va reduir un 86,14 % des de l'abril fins al desembre de 2020 en relació amb el mateix període de 2019, i la despesa va caure un 89,50 %. A parer meu, és un trist consol pensar que altres governs occidentals també ho van fer força malament, inclosos els dels Estats Units i el Regne Unit i les principals economies de la UE, d'aquí el títol d'aquesta lliçó inaugural: «Covid-19: algunes lliçons per al futur».

2.3. Quants morts es podrien haver evitat i quants anys de vida s'han perdut

Per respondre aquesta pregunta, convé anar més enllà de la xifra de morts oficials reconeguts pel Ministeri de Sanitat i mirar les xifres de defuncions setmanals publicades per l'INE i els excessos de mortalitat estimats pel Sistema de Monitoratge de la Mortalitat Diària (MoMo) recollits en els informes MoMo de 2020 i 2021. En el primer cas, l'excés de morts en la primera onada respecte al mateix període de 2019 va ser de 49.063 en l'11a i la 20a setmanes de 2020 (10 de març - 9 de maig), una xifra molt elevada quan es compara amb els 54.914 computats en les quatre onades que hi va haver les 33 setmanes restants de 2020 i les 30 primeres setmanes de 2021 (63 setmanes en total). A la mateixa conclusió arribem amb els informes MoMo quan comparem la xifra d'excés de mortalitat en la primera onada (10 de març - 9 de maig de 2020), 46.635, amb el total d'excessos de mortalitat registrats des del 20 de juliol de 2020 fins al 18

de juny de 2021, 39.327. Resulta innegable que, malgrat el nombre molt inferior de casos registrats i setmanes compreses, la mortalitat en la primera onada i el nombre de sanitaris infectats van ser elevadíssims en comparació amb les onades restants, i aquesta circumstància només pot atribuir-se a la inacció del Govern d'Espanya fins al 14 de març, que ni va advertir els ciutadans espanyols dels riscos que corrien, ni va preparar els sistemes sanitaris i les residències de gent gran per fer front a una infecció la contagiositat i la letalitat de la qual eren conegudes des de principis de gener.

La majoria dels ciutadans érem plenament conscients de la gravetat de l'epidèmia després de la primera onada i hem estat molt més cauts i hem pres precaucions per evitar infectar-nos; d'altra banda, el personal sanitari i els treballadors de les residències han adoptat protocols d'actuació i han disposat de material apropiat per tractar amb seguretat els nous infectats, molt abans que s'iniciés el procés de vacunació. Que els principals responsables governamentals de gestionar l'epidèmia ens diguessin que «no té cap sentit que la població estigui preocupada o no per si té mascaretes a casa o no n'hi té» o que «no són necessàries a Espanya per anar pel carrer» dona una idea de quina era la seva actitud. Encara el 14 de maig, ja acabada la letal primera onada, el Ministeri de Consum aconsellava «les mascaretes FFP2 només per a professionals sanitaris i persones vulnerables». Fer tals afirmacions abans de la primera onada i fins i tot al final, amb gairebé 50.000 morts a la motxilla, no mereix gaires comentaris addicionals. A aquest assumpte em vaig referir en diversos articles amb títols tan expressius com «El covid-19 desnuda a la clase política de Occidente», «En manos de quiénes estamos» o «Las consecuencias mortales de la desinformación».

No hi ha cap dubte que una bona part de l'excés de morts que hi va haver en les fatídiques nou setmanes de la primavera de 2020 podrien haver-se evitat si el Govern espanyol hagués adoptat mesures com les que havia recomanat l'OMS al febrer per prevenir els contagis abans de declarar l'estat d'alarma, i si hagués preparat el sistema hospitalari i les residències abans que la dalla segués sense contemplacions la vida de desenes de milers de ciutadans desprevinguts i infectés desenes de milers de personal sanitari. El nombre de morts depèn en última instància del nombre de casos i de l'eficàcia dels sistemes sanitaris, però no tots els països van seguir la mateixa estratègia per limitar la incidència del virus.

En el meu article «Vidas truncadas I», publicat l'1 d'agost de 2020, explicava la importància de gestionar bé l'epidèmia amb alguns exemples contrafactuals senzills. Alguns països, com els Estats Units, van fracassar en l'intent de contenir l'expansió de l'epidèmia, però gràcies al seu avançat sistema sanitari van registrar una taxa de mortalitat baixa en relació amb el nombre total de casos. La Xina,

per contra, va aconseguir contenir l'expansió de l'epidèmia amb la imposició d'uns rigorosíssims confinament i desescalada a la població, però disposava d'un sistema sanitari menys eficaç que l'estatunidenc.

Doncs bé, a la Xina es podrien haver salvat uns pocs milers de vides amb un sistema sanitari tan eficaç com l'estatunidenc, i als Estats Units, cap a 150.000 vides, si les autoritats haguessin controlat l'expansió dels contagis amb la mateixa eficàcia que el Govern de Pequín. En aquest mateix article, indicava que es podia estimar en 11 per als homes i 13 per a les dones el nombre mitjà d'anys de vida perduts pels morts a causa de la covid-19, unes xifres corregides pel nombre de malalties prèvies de les víctimes, i assenyalava que un estudi publicat a MedRxiv el 6 de juny de 2020 estimava «en 1.128.186 el nombre d'anys perduts, la qual cosa situa la covid-19 com la segona causa de mortalitat pel que fa a anys de vida perduts».

En un article posterior, «Vidas truncadas II», aparegut el 5 de desembre de 2020, vaig examinar amb més detall el que havia passat a Espanya. Per aquestes dates, es podia estimar en 67.709 l'excés de mortalitat fins al 30 de novembre, segons l'Institut de Salut Carles III, i en 70.717, segons els meus càlculs a partir de l'estimació del nombre de defuncions setmanals de l'INE. A més, TVE informava que la xifra de sanitaris infectats ja assolía els 86.028. D'altra banda, malgrat els brots verds anunciats pel president Sánchez al final de la primera onada, estàvem immersos en «la recessió més severa registrada per l'economia espanyola des de la Guerra Civil, amb una caiguda del PIB que se situarà al voltant del 12 % per al conjunt de l'any».

A gairebé ningú se li escapava en aquells moments la gravetat de la situació, però els qui observàvem la gestió governamental amb ulls crítics no podíem apartar la idea que gran part d'aquests infortunis es podrien haver evitat amb un Govern a Espanya més predisposat a seguir els advertiments i recomanacions recollits en l'informe conjunt elaborat per l'Organització Mundial de la Salut (OMS) i el Govern de la Xina publicat el 28 de febrer, a alertar els ciutadans de la contagiositat i letalitat del virus, i a recollir informació veraç amb diligència per valorar amb realisme la situació epidemiològica en cada moment.

Aquest article incloïa un quadre que aquí reproduïxo en què presentava les xifres d'excés de morts calculades a partir de l'estadística experimental de defuncions setmanals de l'INE per grups d'edat i les estimacions corresponents d'anys de vida perduts per a cada grup en la primera i segona onades. Podem extreure diverses conclusions del quadre següent:

Grups d'edat	0-19	20-44	45-64	65-74	75-84	>85	Total
Total 47 setmanes fins 20 novembre 2020							
Exc. morts	238	656	5.130	9.055	19.967	35.671	70.717
Exc. morts en %	0,34	0,93	7,25	12,80	28,24	50,44	100,00
Anys vida perduts	19.432,74	30.537,27	138.835,61	156.194,84	206.258,02	160.092,59	711.351,07
Anys vida perduts en %	2,73	4,29	19,52	21,96	29,00	22,51	100,00
Primera onada fins setmana 19 (10 maig)							
Exc. morts	125	252	2.789	5.612	12.268	23.369	44.415
Exc. morts en %	0,28	0,57	6,28	12,64	27,62	52,61	100,00
Anys vida perduts	10.474,44	11.863,73	76.148,54	96.112,56	126.967,88	104.655,65	426.222,79
Anys vida perduts en %	2,46	2,78	17,87	22,55	29,79	24,55	100,00
Segona onada fins setmana 47 (22 novembre)							
Exc. morts	113	404	2.341	3.443	7.699	12.302	26.302
Exc. morts en %	0,43	1,54	8,90	13,09	29,27	46,77	100,00
Anys vida perduts	8.958,30	18.673,54	62.687,08	60.082,27	79.290,15	55.436,95	285.128,28
Anys vida perduts en %	4,02	6,77	23,04	20,56	27,00	18,60	100,00

Excés de morts i anys de vida perduts per grups d'edat

Font: elaboració pròpia a partir de les estimacions de defuncions setmanals de l'INE.

El total d'anys de vida perduts per al conjunt de la població entre les dues onades és una xifra imponent, 711.351 anys, i es desglossa en 426.223 en la primera onada i 285.228 en la segona. Amb una esperança de vida de 83,59 anys, els anys de vida perduts equivalen a 8.510 persones mortes en el moment de néixer: 5.099 en la primera onada i 3.411 en la segona. Resulta interessant observar també que el percentatge d'excés de morts en la primera onada (44.415) sobre el total (70.717) és 62,80 %, mentre que el percentatge d'anys perduts en

la primera onada és una mica inferior (59,92 %), una diferència explicable per la letalitat superior en els grups de més de 64 anys (amb una esperança de vida menor) durant la primera onada.

El quadre també mostra que les persones més grans de 64 anys van ser les més durament colpejades per la covid-19 durant les primeres 47 setmanes de 2020, ja que aquests grups d'edat van ser els que van registrar el 91,48 % de l'excés de morts i el 73,46 % del total d'anys de vida perduts. Així mateix, es poden observar diferències significatives en els grups de més de 64 anys entre la primera i la segona onades, ja que l'excés de morts es va reduir 3,74 punts percentuals, i el d'anys de vida perduts, 10,73 punts percentuals. Si a això afegim que l'excés de morts de més de 64 anys en la primera onada (41.249) gairebé va duplicar el de morts en la segona onada (23.444), hem de concloure que moltes de les morts de persones més grans de 64 anys registrades fins al 10 de maig podrien haver-se evitat si el Govern hagués alertat la població i hagués adoptat mesures per impedir l'expansió incontrolada dels contagis.

Val la pena observar, finalment, que, si bé l'excés de mortalitat va afectar principalment els grups de més edat, els anys de vida perduts en els grups menors de 64 anys, especialment en el grup de 20-64 anys, aconsegueixen xifres gens negligibles: 17,87 % en la primera onada i 24,03 % en la segona. Aquesta tendència observable ja en les últimes onades de 2020 s'ha accentuat el 2021, un any en què ha augmentat la proporció de casos i hospitalitzats en els grups més joves de la població.

3. Algunes lliçons per a Occident

L'emergència sanitària tan greu viscuda en tot el planeta des de la irrupció del virus a finals de 2019 a la prefectura de Wuhan (a la província de Hubei, a la Xina), encara ben viva, planteja nombroses qüestions que tots els governants, però especialment els de les economies més avançades i les economies emergents, haurien de plantejar-se no tant per un passat irreparable sinó per prevenir possibles emergències futures similars. De moment, les xifres oficials estimen en uns 233 milions el nombre de persones que han resultat contagiades, en 4,8 milions el de les que han perdut la vida, mentre que les pèrdues econòmiques només el 2020 ascendeixen fins al 3,2 % del PIB mundial, una xifra propera als 3,0 bilions de dòlars (equivalent a 2,4 vegades el PIB d'Espanya el 2020). Encara hi ha moltes incògnites, però del que no hi ha cap dubte és del fet que els costos han estat altíssims i podrien haver estat encara més formidables si no s'haguessin trobat les vacunes que estan mitigant les terribles conseqüències de la pandèmia.

La dolorosa i tràgica experiència viscuda des d'inicis de 2020 en tants països del planeta apunta al fet que la primera i principal prioritat de qualsevol govern responsable hauria de ser preparar-se per respondre amb rapidesa i eficàcia a amenaces similars en el futur. Davant d'una emergència de salut pública de caràcter similar a la que la covid-19 va crear, els governs han de posar en marxa sense dilacions les mesures preventives en matèria de salut pública a fi d'evitar que s'expandeixin els contagis incontroladament i afectin els grups més vulnerables de la població. Adoptar mesures preventives i posar en marxa ràpidament protocols eficaços de confinament resulta clau per minimitzar la durada de l'episodi, el nombre total de casos, la xifra de vides truncades prematurament i el cost econòmic de la consegüent recessió epidèmica ocasionada per aquestes mesures i protocols.

La següent lliçó que podem extreure'n és que el propòsit dels confinaments estrictes de la població no ocupada en tasques essencials, com els decretats en molts països occidentals el primer semestre de 2020, no és únicament mantenir immobilitzats aquests ciutadans per minimitzar els contactes i la transmissió comunitària, i encara menys per aplaudir els professionals sanitaris des dels balcons cada dia a les vuit de la tarda, per més que els aplaudiments fossin merescuts, sinó per rebaixar les xifres de nous contagis diaris per sota d'un llindar prou baix —unes poques desenes, no més— que permeti a les autoritats, en iniciar la desescalada, detectar amb rapidesa qualsevol brot nou i evitar que la situació desemboqui en una altra onada massiva de contagis al cap de poques setmanes. L'experiència en tots els països, inclosa la Xina, indica que el virus no desapareix amb els confinaments, per més estrictes que siguin, i que, una vegada s'aixequen les restriccions, resulta essencial per controlar l'epidèmia haver dissenyat i haver posat en marxa protocols eficaços de detecció i confinaments més limitats amb la finalitat d'evitar la transmissió incontrolada del virus una vegada ha començat la desescalada.

La tercera gran lliçó és que els costos econòmics causats per la recessió epidèmica es multipliquen quan els governs no adopten mesures de caràcter preventiu i com més inefectives són les desescalades. No hi ha cap incompatibilitat entre prioritzar les polítiques dirigides a controlar l'epidèmia i reduir la intensitat i durada de la recessió ocasionada per aquestes mesures. Tot el contrari: si els governs adopten polítiques permissives en matèria de salut pública, i animen els ciutadans a retornar a la vida normal per reanimar l'economia abans d'haver establert sistemes eficaços per detectar i escapçar els nous brots, la situació epidèmica empitjora en poques setmanes i els governs es veuen abocats a imposar noves restriccions de dubtosa eficàcia que prolonguen la recessió i augmenten les

pèrdues de producció, rendes i ocupació. A finals de maig de 2020, alguns governs occidentals (entre els quals, l'espanyol) van donar per controlada la situació i van animar els seus ciutadans a planejar les vacances d'estiu, amb el resultat que tots vostès coneixen: en el cas d'Espanya, estem immersos, d'acord amb l'ISCII, en el sisè període d'excés de mortalitat.

La quarta gran lliçó que podem extreure del que ha passat des del març de 2020 és que la política fiscal ha ajudat a mitigar els efectes de la recessió. Els successius paquets d'ajuts directes a famílies i empreses —el primer dels quals, posat en marxa pel president Trump el març de 2020 i desembre de 2020 (Consolidated Appropriations Act), i l'últim, l'aprovat pel president Biden (American Rescue Plan Act of 2021) el març passat— es van dissenyar amb el propòsit explícit de pal·liar els efectes de la covid-19, proporcionant ajuts directes als ciutadans que van perdre la feina i a les empreses que van veure dràsticament retallada l'activitat, i amb la vista posada en el futur per consolidar el procés de recuperació en els propers anys. Molt diferent ha estat la resposta de la UE, que, si bé va aprovar en el Consell extraordinari celebrat el 21 de juliol un programa ambiciós de 750.000 milions denominat Next Generation EU, la seva finalitat no era treure les economies europees de la severa recessió en què es trobaven immerses, sinó impulsar el procés de transició ecològica i digital a la UE i enfortir-ne les economies per a pertorbacions adverses futures. Doncs bé, dels 140.000 milions assignats a Espanya en concepte de transferències i préstecs, els primers 9.000 milions de transferències no han arribat fins a finals d'agost de 2021. N'hi ha prou comparant aquesta xifra amb els 134.933 milions de PIB que es van perdre el 2020 en relació amb el 2019 per concloure que l'ajut arriba molt tard, és molt modest i no està pensat per impulsar la recuperació i sortir de la recessió epidèmica com més aviat millor.

La cinquena lliçó que podem extreure'n és que, si bé és cert que en el cas de la covid-19 les noves onades han resultat menys mortíferes —gràcies precisament al fet que la població estava en estat d'alerta i que tant els ciutadans com els professionals dels sistemes sanitari i assistencial van disposar de més mitjans per evitar contagiar-se—, no es pot descartar que haguessin resultat més letals que la primera. D'altra banda, encara que és cert que el descobriment de les vacunes ha reduït de manera significativa la incidència i letalitat del virus el 2021, tampoc no es pot descartar que els investigadors triguin més temps a trobar l'antídot en la pròxima epidèmia, o que la seva efectivitat sigui relativament baixa. Doncs bé, les xifres de vides truncades prematurament podrien haver resultat astronòmiques, i les pèrdues de producció, rendes i ocupació, insuportables per a les famílies, empreses i administracions públiques. Els governs han de preparar-se per afrontar circumstàncies fins i tot més adverses que les ocasionades per la covid-19.

Vull, finalment, apuntar una cosa que excedeix la pandèmia recent, però que guarda una estreta relació amb la nova divisió internacional del treball i l'augment del comerç mundial de les últimes dècades. Sabem que els governs de les economies avançades imposen estàndards sanitaris i ambientals més exigents i condicions laborals més estrictes que les de les economies emergents i en vies de desenvolupament, amb els propòsits lloables de protegir la salut dels seus ciutadans i treballadors i reduir les emissions per frenar el canvi climàtic. Però aquestes regulacions han elevat els costos de producció i han propiciat la deslocalització de l'activitat productiva cap a països amb regulacions més laxes on acaben produint-se els béns i serveis que després importen les economies avançades. El resultat és que els ciutadans de les economies avançades acabem havent d'adquirir béns produïts en economies que, com la de la Xina —en un dels mercats d'animals vius de la qual, per cert, s'assenyala el possible inici de la pandèmia—, tenen estàndards sanitaris i laborals i regulacions ambientals molt més laxos. En bona lògica, aquestes importacions haurien d'estar subjectes a aranzels equivalents als costos imposats a les empreses locals per les regulacions més estrictes vigents als països importadors.

Aquestes cinc lliçons podrien resumir-se en dues, una simplificació que pot anar bé als nostres governants tan poc diligents. Primera: fins i tot concedint que els drets fonamentals emparats en les cartes magnes dels països democràtics impedeixen restringir-los sense l'aprovació parlamentària corresponent, els governs occidentals han d'estar preparats per implementar polítiques de salut pública eficaces que siguin capaces de contenir amb rapidesa l'expansió dels contagis i evitar que es produeixin rèpliques (noves onades) que obliguin a imposar noves restriccions a la mobilitat i confinaments intermitents. Segona: controlar l'epidèmia és una condició indispensable per mitigar la intensitat i durada de les recessions econòmiques causades, precisament, per les restriccions que els governs imposen a les activitats econòmiques per frenar l'expansió dels contagis i contenir la letalitat. Com més restriccions s'imposin i durant més temps siguin vigents, més llarga i severa serà la recessió que induiran.

La pandèmia viscuda durant els últims mesos per la irrupció de la covid-19 a Wuhan (Hubei) el gener de 2020 ha posat de manifest que el model de gestió seguit per les autoritats de la Xina, amb confinaments molt estrictes durant períodes de temps breus, redueix els costos en vides humanes i en producció perduda, i fins i tot la durada de les limitacions imposades a la mobilitat i a l'exercici d'altres drets fonamentals. Els governs occidentals haurien d'analitzar bé tot el que ha passat durant aquest episodi tràgic i traumàtic perquè, en absència de vacunes o fins i tot amb vacunes, les societats acaben revoltant-se contra la

imposició de limitacions a la mobilitat i restriccions horàries, per petites que siguin, quan es prolonguen en el temps, i perquè els costos econòmics causats en retardar-se l'inici de la recuperació econòmica esdevenen inassumibles per a les llars, les empreses i les finances dels estats democràtics, de manera que es propicia, indirectament, l'avenç de règims autoritaris com el de la Xina. No fer les coses bé sol acabar pagant-se molt car.

Referències

- EUROPEAN UNION. *Next Generation EU*. https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_en
- EUROSTAT. *National Annual and Quarterly Accounts*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/national-accounts/data/database>
- FONDO MONETARIO INTERNACIONAL (FMI). «Fault lines widen in the Economic Recovery». *World Economic Outlook* (juliol 2021). <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/07/27/world-economic-outlook-update-july-2021>
- HASSLER, P. (10 d'agost de 2020). «How China controlled de Coronavirus. Teaching and learning in Sichuan during the Pandemic». *New Yorker*. <https://www.newyorker.com/magazine/2020/08/17/how-china-controlled-the-coronavirus>
- HUANG, C. L. *et al.* (2020). «Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China». *The Lancet* (vol. 395 [10223], p. 497-506).
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE). *Contabilidad Nacional Trimestral de España: principales agregados*. <https://www.ine.es/dynt3/inebase/es/index.htm?padre=5614&capsel=5615>
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE). *Estadística experimental de defunciones semanales 2020-2021*. https://www.ine.es/experimental/defunciones/experimental_defunciones.htm
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE). *Estadística de movimientos turísticos en frontera. Frontur. Julio 2021*. https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176996&menu=ultiDatos&idp=1254735576863
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE). *Encuesta de gasto turístico. Egatur. Julio 2021*. https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736177002&menu=ultiDatos&idp=1254735576863

- INTERVENCIÓN GENERAL DE LA ADMINISTRACIÓN DEL ESTADO (IGAE). *Contabilidad nacional. Serie anual. Operaciones no financieras. Total sector*. <https://www.igae.pap.hacienda.gob.es/sitios/igae/es-ES/Contabilidad/ContabilidadNacional/Publicaciones/Paginas/ianofinancierasTotal.aspx>
- INTERVENCIÓN GENERAL DE LA ADMINISTRACIÓN DEL ESTADO (IGAE). *Contabilidad nacional. Serie trimestral. Operaciones no financieras. Total sector*. <https://www.igae.pap.hacienda.gob.es/cigae/Trimestral.aspx>
- ISCIII, Servicio de Monitorización de la Mortalidad Diaria (MoMo), Instituto de Salud Carlos III. *Vigilancia de los excesos de mortalidad por todas las causas. MoMo. Situación a 24 de agosto de 2021*. https://www.isciii.es/QueHacemos/Servicios/VigilanciaSaludPublicaRENAVE/EnfermedadesTransmisibles/Documents/GRIPE/Informes%20semanales/Temporada_2020-21/MoMo_Situacion%20a%2024%20de%20agosto_CNE.pdf
- ISCIII, Red Nacional de Vigilancia Epidemiológica, Instituto de Salud Carlos III. (29 de maig de 2020). *Análisis de los casos de COVID-19 en personal sanitario notificados a la RENAVE hasta el 10 de mayo en España*. <https://www.isciii.es/QueHacemos/Servicios/VigilanciaSaludPublicaRENAVE/EnfermedadesTransmisibles/Documents/INFORMES/Informes%20COVID-19/COVID-19%20en%20personal%20sanitario%2029%20de%20mayo%20de%202020.pdf>
- HANLON, P; CHADWICK, E; SHAH, A. *et al*. COVID-19 – exploring the implications of long-term condition type and extent of multimorbidity on years of life lost: a modelling study [version 3; peer review: 3 approved]. *Wellcome Open Res* 2021, 5:75. <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.15849.3>
- ORGANIZACIÓN PARA LA COOPERACIÓN Y EL DESARROLLO ECONÓMICOS (OCDE). «Coronavirus: the world economy at risk». *OECD Economic Outlook. Interim Report* (març 2020). <https://www.oecd.org/economic-outlook/march-2020/>
- POLO, C. J. *Covid-19: la gran decepción. Un serio aviso para España y Occidente*. (Pendent de publicació).
- U.S. CONGRESS. (19 de març de 2020). *Coronavirus Aid Relief and Economic Security Act*. <https://www.congress.gov/116/bills/hr748/BILLS-116hr748enr.pdf>
- U.S. CONGRESS. (21 de desembre de 2020). *Consolidated Appropriations Act, 2021*. <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/133/text>
- U.S. CONGRESS. (10 de març de 2021). *American Rescue Plan Act of 2021*. <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/1319/text>

WEALTH HEALTH ORGANIZATION. *Report of the WHO-China Joint Mission on Coronavirus Disease 2019 (COVID-19)*. <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/who-china-joint-mission-on-covid-19-final-report.pdf>

WEALTH HEALTH ORGANIZATION. (30 de març de 2021). *WHO-convened global study of origins of SARS-CoV-2: China Part*. <https://www.who.int/publications/i/item/who-convened-global-study-of-origins-of-sars-cov-2-china-part>

WETZLER, H. P.; WETZLER, E. A.; COBB, H. W. (Juny de 2020). COVID-19: How Many Years of Life Lost? *MedRxiv*. <https://doi.org/10.1101/2020.06.08.20050559>

WORLDOMETER. «Covid-19 Coronavirus Pandemic». <https://www.worldometers.info/coronavirus/>

XIAO, X., NEWMAN, C., BUESCHING, C.D. *et al.* (2021). «Animal sales from Wuhan wet markets immediately prior to the COVID-19 pandemic». *Sci Rep* 11, 11898. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-91470-2>

Covid-19: algunas lecciones para el futuro

José Clemente Polo Andrés
Catedrático emérito de Economía
Universitat Abat Oliba CEU

Universitat Abat Oliba CEU

1. Saludo inicial

Gran Canciller de la Universitat Abat Oliba CEU, Rector Magnífico de la Universitat Abat Oliba CEU, distinguidos representantes del Gobierno de Cataluña, claustro de profesores, señoras, señores y queridos alumnos. Quiero empezar expresando mi gratitud a la Universitat Abat Oliba CEU por haberme acogido, el curso pasado, tras mi jubilación en la Universidad Autónoma de Barcelona (UAB), y por haber pensado en mí para impartir la lección inaugural del curso 2021-2022.

Estamos ante un nuevo curso en el que todos tenemos puestas las esperanzas de recuperar la normalidad académica que, como tantas otras cosas, se vio interrumpida bruscamente al término de la segunda semana de marzo de 2020, cuando el Gobierno de España decretó el estado de alarma el día 14, y se suspendieron todas las actividades no esenciales, incluida la enseñanza universitaria. Ojalá muy pronto podamos dar por terminada una situación que nos tomó a casi todos por sorpresa y los alumnos puedan aprovechar, de nuevo, las ventajas que ofrece la enseñanza presencial.

2. Una convulsión extraordinaria

El mundo entero vive, desde el inicio de 2020, una convulsión social y económica de dimensiones desconocidas desde el final de la II Guerra Mundial en 1945. Los fríos datos son harto conocidos: en torno a 233 millones de personas han resultado oficialmente infectadas por el coronavirus SARS-CoV-2, al que denominaré, por brevedad, covid-19 de aquí en adelante para referirme indistintamente al virus y a la enfermedad causada; 4,8 millones de personas han perdido oficialmente de forma prematura la vida, nuestro don más preciado; y la inmensa mayoría de los habitantes del planeta han visto impotentes sus vidas seriamente trastocadas y han sufrido pérdidas económicas muy considerables. Estamos ante una catástrofe de escala planetaria que, tanto en términos humanitarios y sanitarios como económicos, resulta incomparable con otras de carácter local y recurrente, como las producidas por terremotos y erupciones, tsunamis, huracanes o inundaciones. Además de la pérdida irreparable de vidas humanas y las ingentes pérdidas económicas ya ocasionadas, la pandemia va a dejarnos en herencia costes más elevados para producir bienes y servicios, y, sobre todo, una pesada deuda que tardaremos décadas en recortar hasta niveles aceptables.

Son muchas las cuestiones que se podrían tratar, pero voy a dedicar esta lección inaugural a exponer algunos de los hechos más significativos ocurridos desde que el covid-19 irrumpió en la escena en los últimos días de 2019 y a extraer algunas lecciones que quisiera pensar pueden resultar útiles a la hora de afrontar nuevas crisis que, no lo duden, golpearán las sociedades democráticas y económicamente avanzadas en que muchos de nosotros hemos tenido la suerte de nacer y vivir; aunque tengo también que confesarles que, a estas alturas de mi vida, albergo bastantes dudas sobre la capacidad de reacción de nuestras acomodadas e infantilizadas sociedades para afrontar retos de esta envergadura.

2.1. Crisis y respuestas de los gobiernos occidentales

En los primeros meses de 2020, los organismos internacionales como la OCDE y el FMI se limitaron a hacer algunas revisiones moderadas a la baja de sus previsiones de crecimiento, si bien cualquier profesional de las ciencias sociales medianamente competente podía anticipar ya a mediados de marzo, tras observar lo ocurrido en la prefectura de Wuhan y en la provincia de Hubei, en la República Popular de China (China, de aquí en adelante), durante enero y febrero de 2020, que el mundo se enfrentaba a una crisis sanitaria de enorme calado que, de no atajarse pronto, podía causar una recesión económica muy severa. Por ello, resulta de todo punto incomprensible la pasividad de los gobiernos occidentales que ignoraron las advertencias de la Organización Mundial de la Salud (OMS) sobre la alta contagiosidad y letalidad del nuevo virus —cuya estructura genética dieron a conocer las autoridades chinas el 11 de enero— e hicieron caso omiso de las recomendaciones incluidas en el informe conjunto completado con el Gobierno de China entre el 16 y el 24 de febrero y publicado el 28 de febrero.

En este informe, la OMS recomendaba a los gobiernos de los países que, como España, habían registrado ya algunos casos importados adoptar una batería de medidas entre las que cabe mencionar las siguientes: activar los protocolos de gestión de respuesta al máximo nivel para asegurar la reacción apropiada de todos los gobiernos y la sociedad a fin de contener el covid-19 con medidas de salud pública no farmacéutica; priorizar la búsqueda activa y exhaustiva de casos, realizar los test apropiados y adoptar medidas de aislamiento y rigurosa cuarentena; trasladar a los ciudadanos la noción de la gravedad de la infección producida por el covid-19 y recomendarles pautas a seguir en la vida cotidiana para evitar su transmisión; aumentar la vigilancia a fin de detectar las cadenas de transmisión en todos los pacientes con síntomas similares a los producidos por el nuevo virus y expandir las capacidades hospitalarias de aislamiento y equipos respiratorios de soporte; y, finalmente, planificar y simular escenarios para desplegar medidas

incluso más restrictivas para interrumpir las cadenas de transmisión, suspendiendo las actividades masivas y el cierre de escuelas y centros de trabajo. El 27 de febrero, el director de la OMS insistía en una comparecencia televisada en que:

El mensaje que quiero transmitir a cada uno de estos países es: esta es su ventana de oportunidad. Si adoptan medidas agresivas ahora, pueden contener este virus. Pueden evitar que la gente caiga enferma. Pueden salvar vidas. Así que mi consejo para estos países es que actúen con rapidez.

El caso del Gobierno de España, uno de los primeros países europeos en verse afectados de lleno por los contagios, resulta paradigmático. Ni el presidente ni los ministros del Gobierno adoptaron medida alguna hasta el 14 de marzo de 2020 para afrontar la irrupción del covid-19 y amortiguar sus consecuencias económicas, y, lo que es peor, se dedicaron a tranquilizar a la población asegurándonos que «España no va a tener, como mucho, más allá de unos pocos casos diagnosticados» y descartando la posibilidad de que aquí pudieran llegar a producirse contagios comunitarios. Fernando Simón, director del Centro de Coordinación de Alarmas y Emergencias Sanitarias (CCAES) y portavoz autorizado del Gobierno de España ante la emergencia, se dedicó en sus diarias comparecencias televisadas a tranquilizar a los españoles y, todavía el 7 de marzo, insistió en que no existían razones de peso para prohibir actos multitudinarios (deportivos o políticos) ni la celebración de las manifestaciones convocadas para el 8 de marzo. Quiero recordar que varias ministras y la esposa del presidente del Gobierno participaron en las manifestaciones feministas convocadas en Madrid el 8 de marzo y dieron positivo por covid-19 unos días después. Me pregunto por qué, pese a sus desatinadas previsiones y reiteradas manifestaciones minimizando el riesgo que corríamos, el director del CCAES sigue todavía en su puesto, e incluso se le ha reconocido y ponderado en algunos círculos por «su trabajo contra el coronavirus».

El jueves 12 de marzo de 2020 impartí, sin saberlo todavía, las que serían mis últimas clases en la UAB, a la que me había incorporado en 1984 y donde ejercí como catedrático de Fundamentos del Análisis Económico desde 1992. Dos días después, el 14 de marzo, publicaba mi primer artículo sobre este asunto, titulado «Covid-19: un convidado de piedra que mata», y una semana después de decretarse el estado de alarma, el 21 de marzo, publiqué «Emergencia social y económica», un artículo en el que ya hice sonar todas las alarmas y en el que presenté mis primeras estimaciones de caída del PIB y aumento del déficit público para el primer semestre de 2020. A estos primeros artículos les siguieron 52 artículos más (el último, publicado el 12 de junio de 2021), que componen una suerte de crónica casi semanal dedicada a examinar la evolución de la situación sanitaria,

social y económica en España, y a valorar la eficacia de las políticas aplicadas por el Gobierno para doblegarla, sin descuidar lo que estaba acaeciendo en otros países occidentales y en China, epicentro de la pandemia. He recogido los 54 artículos en un libro titulado *Covid-19: la gran decepción. Un serio aviso para España y Occidente*, que espero pueda ver la luz en breve.

Menciono esta circunstancia personal porque me interesa resaltar que cualquier profesional que, como era mi caso, vivía ajeno a la crisis que se estaba fraguando y apenas le había prestado atención hasta el 12 de marzo, podía con algo de dedicación y esfuerzo analizar la situación y prever la enorme gravedad de la fase en la que estábamos adentrándonos, algo que al parecer nuestros gobernantes y sus asesores no supieron o quisieron hacer. Porque lo ocurrido en España y otros países democráticos y económicamente avanzados, lejos de tratarse de un castigo divino como los referidos en la historia bíblica de las plagas de Egipto, ha sido en gran medida resultado de la prepotencia e inacción de sus gobiernos. Nuestros gobernantes desaprovecharon los meses de enero y febrero y las dos primeras semanas de marzo de 2020 para alertar a los ciudadanos del peligro que corrían y para adoptar medidas que podrían haber mitigado considerablemente los excesos de mortalidad y las ingentes pérdidas económicas registradas en las semanas siguientes.

Durante esas semanas críticas que precedieron la declaración del estado de alarma, el Gobierno español siguió animando a los ciudadanos a continuar con sus vidas, como si estuviéramos en una burbuja que nos libraba de ser infectados y nada malo pudiera sucedernos. La valoración de los gobiernos autonómicos no era muy distinta de la del Gobierno central en enero y febrero de 2020, pese a lo que luego se dijo. En Cataluña, por ejemplo, algunos expertos en la materia llegaron a calificar la enfermedad de leve y altos cargos de la Consejería de Salud a decir a los ciudadanos que el problema que les preocupaba en ese momento era la gripe, no el covid-19. Fernando Simón, en la precipitada comparecencia del 7 de marzo, llegó incluso a descartar con aire de suficiencia, en respuesta a una pregunta formulada por una periodista, que los hospitales pudieran registrar en España una avalancha de casos en las semanas siguientes.

Para reforzar la idea de que no era tan difícil prever la gravedad de la crisis, permítanme reproducir un párrafo del artículo citado «Emergencia social y económica», publicado el 21 de marzo de 2020, una semana después de decretarse el estado de alarma, en el que alertaba de la gravedad de la situación. Decía así:

La caída del PIB podría alcanzar 12,5 % en el primer semestre de 2020, y el aumento del déficit de las AA. PP, dispararse hasta el 11,5 % del PIB del semestre. Estas

consecuencias se amortiguarán en el segundo semestre, si logramos contener la pandemia en los próximos meses y recuperar los niveles de actividad en el tercer y cuarto trimestre de 2020, aunque lo más probable es que se produzcan también caídas de la actividad en el segundo semestre. Por ello, cabe anticipar que en el escenario más favorable el PIB caerá en torno a 7 % y el déficit público superará holgadamente el 8 % del PIB en 2020. En caso de que las caídas de actividad fueran elevadas también en el segundo semestre de 2020, la situación de las empresas y de las finanzas de las AA. PP podría devenir insostenible.

Pues bien, el paso del tiempo resolvió la incógnita y el Instituto Nacional de Estadística (INE) cifra en 12,04 % la caída del PIB en el primer semestre de 2020 y la Intervención General de la Administración del Estado (IGAE) avala que el déficit de las administraciones públicas se disparó hasta el 13,24 % del PIB en dicho período. Pese a la lógica cautela que mostré en mis previsiones —repito: publicadas el 21 de marzo, varias semanas antes de que lo hicieran el FMI y el Banco de España—, la verdad es que no erré en mucho. Insisto en que menciono esta circunstancia para recalcar que resultaba posible a mediados de marzo adelantar con bastante precisión la gravedad de lo que estaba sucediendo, y que, de haber afirmado en ese artículo que el PIB de España se iba a reducir tan solo unas decimillas como mucho, mi credibilidad como economista profesional sería hoy tan nula como lo es, en mi opinión, la de algunos responsables de gestionar la política sanitaria.

2.2. Dos modelos: China frente a Occidente

Las políticas aplicadas en China para hacer frente a la epidemia covid-19 merecen ser estudiadas con detalle en Occidente, porque, pese a ser el primero en sufrir los estragos del virus y no contar con vacunas para combatirlo, consiguió contener la epidemia en pocas semanas, minimizando el coste en vidas humanas y retornando a la normalidad vigilada de la actividad económica en el segundo trimestre de 2020. Ello no quiere decir que la gestión de las autoridades chinas sea el único modelo de éxito, ya que hay varios países en Asia (Corea del Sur y Japón), Oceanía (Australia y Nueva Zelanda) e incluso Europa (Finlandia y Noruega) que también han alcanzado un éxito muy notable en la contención de la epidemia, y su gestión merece ser examinada. Pero entre todos los países con cierto peso en la economía mundial, China sobresale por ser el único país o región que logró salvar 2020 con una baja pero envidiable tasa de crecimiento del PIB de 2,3 %, frente a las severas caídas registradas en Estados Unidos (3,5 %), la Eurozona (6,5 %) y España (11,84 %). India y Japón, con caídas de 7,3 % y 4,9 %, respectivamente, tampoco salieron bien libradas.

Aunque hay fundadas razones para sospechar que las cifras de contagios (96 000) y fallecidos (4636) proporcionadas por las autoridades chinas infravaloran considerablemente la realidad, disponemos de información suficientemente fiable como para poder afirmar que las expeditivas medidas adoptadas por el Gobierno chino para controlar la epidemia impidieron que esta se extendiera sin control entre los 1446 millones de habitantes del coloso asiático, y que la vida social y las actividades económicas pudieran empezar a recobrar el pulso a finales de mayo de 2020 e iniciar una recuperación sostenida. En otras palabras, las drásticas políticas adoptadas por el Gobierno chino para contener el virus permitieron minimizar el número de casos, así como el coste en vidas humanas y la intensidad y duración de la recesión epidémica.

Si comparamos lo ocurrido a lo largo de 2020 e inicios de 2021 en China con Estados Unidos, la Eurozona o España, deberíamos reconocer con humildad que las políticas aplicadas en los países occidentales para afrontar la irrupción del covid-19 han resultado, en la mayoría de los casos, mucho más inefectivas, tanto si fijamos la atención en los excesos de mortalidad registrados en las diversas oleadas padecidas, como si la centramos en las pérdidas de producción, rentas y empleo ocasionadas por las restricciones intermitentes impuestas a la actividad económica por las autoridades de estos países en 2020 y en el primer trimestre de 2021. No deja de ser llamativo que, de haber seguido China políticas tan laxas como las de Estados Unidos, incluso contando con una sanidad tan eficaz como la de este último país, el número total de infectados podría haber alcanzado 168,4 millones en lugar de los 96 000 oficialmente reconocidos por las autoridades; el número de muertos, 2,8 millones en lugar de 4636 oficialmente fallecidos, y la contracción del PIB, 1 385 154 millones de dólares en lugar de 556 917 millones. Aun admitiendo que las cifras de casos y fallecidos en China pueden estar groseramente infravaloradas, la diferencia entre lo que podría haber ocurrido y lo acaecido es tan enorme que, puestos a elegir entre ambos escenarios, la comparación ofrece pocas dudas. Gracias al confinamiento estricto aplicado por el Gobierno chino para contener la expansión del virus y a la modélica desescalada, se redujeron drásticamente los contagios, se salvaron cientos de miles de vidas y se recortaron enormemente las pérdidas económicas.

Si bien es cierto que las estrategias en materia de sanidad pública adoptadas en Estados Unidos y los países de la UE resultaron igualmente inefectivas para impedir la expansión incontrolada de los contagios, condición necesaria para recuperar la senda de crecimiento económico, la abultada diferencia entre las caídas del PIB registradas en 2020 e inicios de 2021 a ambos lados del Atlántico sugiere que las contundentes políticas fiscales puestas en marcha por los

presidentes Trump y Biden a partir de marzo de 2020 resultaron más efectivas que las descoordinadas políticas implementadas de manera independiente por cada gobierno en la UE, y amortiguaron considerablemente los efectos de la recesión epidémica. El Gobierno federal fue consciente desde el primer momento de la urgencia de suplementar las políticas monetarias expansivas de la Reserva Federal con generosos paquetes de ayudas directas a las familias y empresas, golpeadas por las fuertes contracciones de la actividad económica y del empleo, así como ayudas a los estados para financiar el aumento del gasto social —recalco: ayudas directas que llegaban a las familias y empresas que amortiguaban la caída de las rentas, el consumo de los hogares y la inversión de las compañías.

Ya he mencionado que España encabeza los países europeos con una caída del PIB de 10,84 %, cuatro puntos porcentuales más que el conjunto de la Eurozona (6,5 %), y, según Eurostat, ningún otro país de la UE registró caídas superiores al 9 %, siendo los siguientes en la lista Italia (8,87 %), Malta (8,29 %), Grecia (8,25 %), Croacia (8,03 %) y Portugal (7,57 %). Requeriría una investigación más exhaustiva explicar la destacada posición de España en este ranking del infortunio, pero la evidencia disponible apunta a que la mala gestión gubernamental de la epidemia jugó un papel fundamental en la severa contracción de la actividad económica registrada en el país.

En primer lugar, la ausencia de medidas concretas hasta el 14 de marzo para preparar a la sociedad y el sistema sanitario ante la inminente irrupción del covid-19 agravó la situación epidemiológica. Así lo sugieren las elevadas cifras de defunciones semanales publicadas por el INE, que permiten cifrar en 49063 el exceso de muertes respecto a 2019 entre las semanas 11 y 19 de 2020 (desde el 9 de marzo hasta el 10 de mayo), una cifra no muy alejada de la del exceso de mortalidad (46635), estimada por el Instituto de Salud Carlos III, un organismo dependiente del Ministerio de Sanidad, entre el 10 de marzo y el 9 de mayo de 2020.

En segundo lugar, el Gobierno cambió drásticamente su valoración de la situación ante la explosión de contagios detectada en la segunda semana de marzo y decretó intempestivamente el estado de alarma el día 14, imponiendo un confinamiento domiciliario bastante estricto a la población y prohibiendo la realización de todas las actividades no esenciales hasta comienzos de junio. Como consecuencia de ello, el desplome del PIB en el segundo trimestre de 2020 fue histórico: 21,85 %, una cifra muy superior a las fuertes caídas registradas en el conjunto de la UE (13,75 %) y la Eurozona (14,50 %), e incluso en otros países que, como Italia, Malta, Grecia, Croacia y Portugal, sufrieron las mayores caídas en el conjunto de 2020.

La tercera causa de la severa y prolongada recesión padecida cabe achacarla a no haber aprovechado el período de confinamiento forzoso que se prolongó hasta finales de mayo para diseñar cuidadosamente la desescalada y evitar las nuevas oleadas de contagios que empezaron a producirse ya a finales de julio. Aún con los muertos calientes, el presidente Sánchez daba por superada la crisis a finales de mayo y animaba a los ciudadanos a planear sus vacaciones veraniegas, una actitud que calificué en un artículo publicado el 5 de julio de «triumfalismo indecente y fuera de lugar». Pues bien, pocas semanas después de finalizar el último estado de alarma, los gobiernos de las comunidades autónomas se veían forzados a adoptar nuevas medidas restrictivas ante el aumento de casos para evitar la sobresaturación de los sistemas hospitalarios. Y a esa segunda oleada la siguieron otras en otoño y la aprobación por el Gobierno central de nuevos estados de alarma en todo el territorio en octubre y noviembre, que, aunque menos estrictos que los de primavera, completaron un año 2020 que bien podríamos calificar de auténticamente calamitoso y ruinoso.

La gestión de la primera oleada y la de la subsiguiente desescalada por parte del Gobierno de España son las causas principales de que la recesión se prolongara después de levantarse el estado de alarma a finales de mayo, desvaneciéndose las esperanzas de que la recesión epidémica fuera en forma de V (una caída brusca de la actividad seguida por una pronta y briosa recuperación), y de que el inicio de esta última se retrasara hasta el segundo trimestre de 2021. En esas circunstancias de descontrol epidemiológico, resultaba de todo punto imposible que el turismo internacional, con tanto peso en la economía española, pudiera empezar a recuperarse e impulsar la actividad económica. De hecho, el número de turistas internacionales se redujo un 86,14 % desde abril a diciembre de 2020 en relación con el mismo período de 2019, y el gasto cayó un 89,50 %. En mi opinión, es un triste consuelo pensar que otros gobiernos occidentales lo hicieron también bastante mal, incluidos los de Estados Unidos y el Reino Unido y las principales economías de la UE, de ahí el título de esta lección inaugural: «Covid-19: algunas lecciones para el futuro».

2.3. Cuántos muertos podrían haberse evitado y cuántos años de vida se han perdido

Para responder esta pregunta, conviene ir más allá de la cifra de fallecidos oficiales reconocidos por el Ministerio de Sanidad y mirar las cifras de defunciones semanales publicadas por el INE y los excesos de mortalidad estimados por el Sistema de Monitorización de la Mortalidad Diaria (MoMo) recogidos en los informes MoMo de 2020 y 2021. En el primer caso, el exceso de fallecidos en la primera

oleada respecto a igual período de 2019 fue de 49 063 en la 11.^a y la 20.^a semanas de 2020 (10 de marzo - 9 de mayo), una cifra muy elevada cuando se la compara con los 54 914 computados en las cuatro oleadas que se produjeron en las 33 semanas restantes de 2020 y las 30 primeras semanas de 2021 (63 semanas en total). A igual conclusión llegamos con los informes MoMo cuando comparamos la cifra de exceso de mortalidad en la primera oleada (10 de marzo - 9 de mayo de 2020), 46 635, con el total de excesos de mortalidad registrados desde el 20 de julio de 2020 hasta el 18 de junio de 2021, 39 327. Resulta innegable que, pese al muy inferior número de casos registrados y semanas comprendidas, la mortalidad en la primera oleada y el número de sanitarios infectados fueron elevadísimos en comparación con las restantes oleadas, y esta circunstancia solo puede achacarse a la inacción del Gobierno de España hasta el 14 de marzo, que ni advirtió a los ciudadanos españoles de los riesgos que corrían, ni preparó los sistemas sanitarios y las residencias de mayores para hacer frente a una infección cuya contagiosidad y letalidad eran conocidas desde principios de enero.

La mayoría de los ciudadanos éramos plenamente conscientes de la gravedad de la epidemia después de la primera oleada y hemos sido mucho más cautos y tomado precauciones para evitar ser infectados; por otra parte, el personal sanitario y los trabajadores en las residencias de mayores han adoptado protocolos de actuación y contado con material apropiado para tratar con seguridad a los nuevos infectados, mucho antes de que se iniciara el proceso de vacunación. Que los principales responsables gubernamentales de gestionar la epidemia nos dijeran que «no tiene ningún sentido que la población ande o no preocupada por si tiene o no mascarillas en casa», o que «no son necesarias en España para ir por la calle» da una idea de cuál era su actitud. Todavía el 14 de mayo, finalizada ya la letal primera oleada, el Ministerio de Consumo aconsejaba «las mascarillas FFP2 solo para profesionales sanitarios y personas vulnerables». Hacer tales afirmaciones antes de la primera oleada e incluso al término de esta, con casi 50 000 muertos en la mochila, no merece muchos comentarios adicionales. A este asunto me referí en varios artículos con títulos tan expresivos como «El covid-19 desnuda a la clase política de Occidente», «En manos de quiénes estamos» o «Las consecuencias mortales de la desinformación».

No cabe ninguna duda de que una buena parte del exceso de muertes que se produjeron en las fatídicas nueve semanas de la primavera de 2020 podrían haberse evitado de haber adoptado el Gobierno español medidas como las que había recomendado la OMS en febrero para prevenir los contagios antes de declarar el estado de alarma, y preparar el sistema hospitalario y las residencias de ancianos antes de que la guadaña segara sin contemplaciones la vida de decenas

de miles de desprevenidos ciudadanos e infectara a decenas de miles de personal sanitario. El número de fallecidos depende en última instancia del número de casos y de la eficacia de los sistemas sanitarios, pero no todos los países siguieron la misma estrategia para limitar la incidencia del virus.

En mi artículo «Vidas truncadas I», publicado el 1 de agosto de 2020, explicaba la importancia de gestionar bien la epidemia con algunos ejemplos contrafactuales sencillos. Algunos países, como Estados Unidos, fracasaron en su intento de contener la expansión de la epidemia, pero gracias a su avanzado sistema sanitario registraron una baja tasa de mortalidad en relación con el número total de casos. China, por el contrario, logró contener la expansión de la epidemia imponiendo unos rigurosísimos confinamiento y desescalada a la población, pero contaba con un sistema sanitario menos eficaz que el estadounidense.

Pues bien, en China se podrían haber salvado unos pocos miles de vidas con un sistema sanitario tan eficaz como el estadounidense, y en Estados Unidos, en torno a 150 000 vidas, de haber controlado las autoridades la expansión de los contagios con la misma eficacia con la que lo hizo el Gobierno de Pekín. En ese mismo artículo, indicaba que se podía estimar en 11 para los hombres y 13 para las mujeres el número medio de años de vida perdidos por los fallecidos a causa del covid-19, cifras corregidas por el número de dolencias previas de las víctimas, y señalaba que un estudio publicado en MedRXIV el 6 de junio de 2020 estimaba «en 1 128 186 el número de años perdidos, lo que sitúa el covid-19 como la segunda causa de mortalidad en cuanto a años de vida perdidos se refiere».

En un artículo posterior, «Vidas truncadas II», aparecido el 5 de diciembre de 2020, examiné con más detalle lo ocurrido en España. Por esas fechas, se podía estimar en 67 709 el exceso de mortalidad hasta el 30 de noviembre, según el Instituto de Salud Carlos III, y en 70 717, según mis cálculos a partir de la estimación del número de defunciones semanales del INE. Además, TVE informaba que la cifra de sanitarios infectados alcanzaba ya 86 028. Por otra parte, pese a los brotes verdes anunciados por el presidente Sánchez al final de la primera oleada, estábamos inmersos en «la recesión más severa registrada por la economía española desde la Guerra Civil, con una caída del PIB que se situará en torno a 12 % para el conjunto del año».

A casi nadie se le escapaba a esas alturas la gravedad de la situación, pero quienes observábamos la gestión gubernamental con ojos críticos no podíamos apartar la idea de que gran parte de esos infortunios podrían haberse evitado de haber tenido un Gobierno en España más predispuesto a seguir las advertencias y recomendaciones recogidas en el informe conjunto elaborado por la OMS y el Gobierno de China publicado el 28 de febrero, a alertar a los ciudadanos de la

contagiosidad y letalidad del virus, y a recabar con diligencia información veraz para valorar con realismo la situación epidemiológica en cada momento.

Ese artículo incluía un cuadro que aquí reproduzco donde presentaba las cifras de exceso de fallecidos calculadas a partir de la estadística experimental de defunciones semanales del INE por grupos de edad y las correspondientes estimaciones de años de vida perdidos para cada grupo en la primera y segunda oleadas. Varias son las conclusiones que podemos extraer a partir del siguiente cuadro:

Grupos de edad	0-19	20-44	45-64	65-74	75-84	>85	Total
Total 47 semanas hasta 20 noviembre de 2020							
Exc. Fallecidos	238	656	5.130	9.055	19.967	35.671	70.717
Exc. Fallecidos en %	0,34	0,93	7,25	12,80	28,24	50,44	100,00
Años vida perdidos	19.432,74	30.537,27	138.835,61	156.194,84	206.258,02	160.092,59	711.351,07
Años vida perdidos en %	2,73	4,29	19,52	21,96	29,00	22,51	100,00
Primera oleada hasta la semana 19 (10 de mayo)							
Exc. Fallecidos	125	252	2.789	5.612	12.268	23.369	44.415
Exc. Fallecidos en %	0,28	0,57	6,28	12,64	27,62	52,61	100,00
Años vida perdidos	10.474,44	11.863,73	76.148,54	96.112,56	126.967,88	104.655,65	426.222,79
Años vida perdidos en %	2,46	2,78	17,87	22,55	29,79	24,55	100,00
Segunda oleada hasta la semana 47 (22 de noviembre)							
Exc. Fallecidos	113	404	2.341	3.443	7.699	12.302	26.302
Exc. Fallecidos en %	0,43	1,54	8,90	13,09	29,27	46,77	100,00
Años vida perdidos	8.958,30	18.673,54	62.687,08	60.082,27	79.290,15	55.436,95	285.128,28
Años vida perdidos en %	4,02	6,77	23,04	20,56	27,00	18,60	100,00

Exceso de fallecidos y años de vida perdidos por grupos de edad
Fuente: elaboración propia a partir de las estimaciones de defunciones semanales del INE.

El total de años de vida perdidos para el conjunto de la población entre las dos oleadas es una cifra imponente, 711 351 años, y que se desglosan en 426 223 en la primera oleada y 285 228 en la segunda. Con una esperanza de vida de 83,59 años, los años de vida perdidos equivalen a 8510 personas fallecidas en el instante del nacimiento: 5099 en la primera oleada y 3411 en la segunda. Resulta interesante observar también que el porcentaje de exceso de fallecidos en la primera oleada (44 415) sobre el total (70 717) es 62,80 %, en tanto que el porcentaje de años perdidos en la primera oleada es algo inferior (59,92 %), una diferencia explicable por la mayor letalidad padecida por los grupos mayores de 64 años (con una esperanza de vida menor) durante la primera oleada.

El cuadro muestra también que las personas mayores de 64 años fueron las más duramente golpeadas por el covid-19 durante las 47 primeras semanas de 2020, ya que estos grupos de edad fueron los que registraron el 91,48 % del exceso de fallecidos y 73,46 % del total de años de vida perdidos. Asimismo, se puede observar que existen diferencias significativas en los grupos de mayores de 64 años entre la primera y segunda oleadas, puesto que el exceso de fallecidos se redujo en 3,74 puntos porcentuales, y el de años de vida perdidos, en 10,73 puntos porcentuales. Si a ello añadimos que el exceso de fallecidos de mayores de 64 años en la primera oleada (41 249) casi duplicó al de fallecidos en la segunda oleada (23 444), tenemos que concluir que muchas de las muertes de mayores de 64 años registradas hasta el 10 de mayo podrían haberse evitado de haber alertado el Gobierno a la población y haber adoptado medidas para impedir la expansión incontrolada de los contagios.

Merece la pena observar, por último, que, si bien el exceso de mortalidad afectó principalmente a los grupos de mayor edad, los años de vida perdidos en los grupos menores de 64 años, especialmente en el grupo de 20-64 años, alcanzan cifras en absoluto despreciables: 17,87 % en la primera oleada y 24,03 % en la segunda. Esta tendencia observable ya en las últimas oleadas de 2020 se ha acentuado en 2021, año en que ha aumentado la proporción de casos y hospitalizados en los grupos más jóvenes de la población.

3. Algunas lecciones para Occidente

La emergencia sanitaria tan grave vivida en todo el planeta desde la irrupción del virus a finales de 2019 en la prefectura de Wuhan (en la provincia de Hubei, en China), todavía vivita y coleando, plantea numerosas cuestiones que todos los gobernantes, pero especialmente los de las economías más avanzadas y las economías emergentes, deberían plantearse no tanto con la vista puesta ya en

el pasado irreparable sino en prevenir posibles emergencias futuras similares. De momento, las cifras oficiales estiman en torno a 233 millones el número de personas que han resultado contagiadas, en 4,8 millones el de las que han perdido su vida, mientras que las pérdidas económicas solo en 2020 ascienden al 3,2 % del PIB mundial, una cifra cercana a 3,0 billones de dólares (equivalente a 2,4 veces el PIB de España en 2020). Existen todavía muchas incógnitas, pero de lo que no cabe duda alguna es de que los costes han sido altísimos y podrían haber sido aún más formidables de no haberse encontrado las vacunas que están mitigando las terribles consecuencias de la pandemia.

La dolorosa y trágica experiencia vivida desde inicios de 2020 en tantos países del planeta apunta a que la primera y principal prioridad de cualquier gobierno responsable debería ser la de prepararse para responder con rapidez y eficacia a amenazas similares en el futuro. Ante una emergencia de salud pública de índole similar a la creada por el covid-19, los gobiernos deben poner en marcha sin dilaciones las medidas preventivas en materia de salud pública a fin de evitar la expansión incontrolada de los contagios y la afectación de los grupos más vulnerables de la población. La adopción de medidas preventivas y la rápida puesta en marcha de protocolos eficaces de confinamiento resultan claves para minimizar la duración del episodio, el número total de casos, la cifra de vidas truncadas prematuramente y el coste económico de la consiguiente recesión epidémica ocasionada por dichas medidas y protocolos.

La siguiente lección que podemos extraer es que el propósito de los confinamientos estrictos de la población no ocupada en tareas esenciales, como los decretados en muchos países occidentales en el primer semestre de 2020, no es únicamente mantener inmovilizados a esos ciudadanos para minimizar los contactos y la transmisión comunitaria, ni mucho menos para aplaudir a los profesionales sanitarios desde los balcones cada día a las ocho de la tarde, por muy merecidos que esos aplausos fueran, sino para rebajar las cifras de nuevos contagios diarios por debajo de un umbral suficientemente bajo —unas pocas decenas, no más— que posibilite a las autoridades, al iniciar la desescalada, detectar con rapidez cualquier nuevo brote y evitar que la situación desemboque en una nueva oleada masiva de contagios a las pocas semanas. La experiencia en todos los países, incluida China, indica que el virus no desaparece con los confinamientos, por muy estrictos que sean, y que, una vez levantadas las restricciones, resulta esencial para controlar la epidemia haber diseñado y puesto en marcha protocolos eficaces de detección y confinamientos más limitados con el fin de evitar la transmisión incontrolada del virus una vez iniciada la desescalada.

La tercera gran lección es que los costes económicos causados por la recesión epidémica se multiplican cuando los gobiernos no adoptan medidas de carácter preventivo y cuanto más inefectivas son las desescaladas. No existe ninguna incompatibilidad entre priorizar las políticas dirigidas a controlar la epidemia y reducir la intensidad y duración de la recesión ocasionada por dichas medidas. Todo lo contrario, si los gobiernos adoptan políticas permisivas en materia de salud pública y animan a los ciudadanos a retornar a la vida normal para reanimar la economía antes de haber establecido sistemas eficaces para detectar y atajar los nuevos brotes, la situación epidémica empeora en pocas semanas y los gobiernos se ven abocados a imponer nuevas restricciones de dudosa eficacia que prolongan la recesión y aumentan las pérdidas de producción, rentas y empleo. A finales de mayo de 2020, algunos gobiernos occidentales, el español entre ellos, dieron por controlada la situación y animaron a sus ciudadanos a planear sus vacaciones de verano, con el resultado que todos ustedes conocen: en el caso de España estamos inmersos, según el ISCIII, en el sexto período de exceso de mortalidad.

La cuarta gran lección que podemos extraer de lo acaecido desde marzo de 2020 es que la política fiscal ha ayudado a mitigar los efectos de la recesión. Los sucesivos paquetes de ayudas directas a familias y empresas —el primero de ellos, puesto en marcha por el presidente Trump en marzo de 2020 y diciembre de 2020 (Consolidated Appropriations Act), y el último, el aprobado por el presidente Biden (American Rescue Plan Act of 2021) el pasado marzo— se diseñaron con el propósito explícito de paliar los efectos del covid-19, proporcionando ayudas directas a los ciudadanos que perdieron su empleo y a las empresas que vieron drásticamente recortada su actividad, y con la vista puesta en el futuro para consolidar el proceso de recuperación en los próximos años. Muy distinta ha sido la respuesta de la UE, que, si bien aprobó en el Consejo extraordinario celebrado el 21 de julio un ambicioso programa de 750 000 millones denominado Next Generation EU, su finalidad no era sacar a las economías europeas de la severa recesión en que se encontraban inmersas, sino impulsar el proceso de transición ecológica y digital en la UE y fortalecer sus economías ante futuras perturbaciones adversas. Pues bien, de los 140 000 millones asignados a España en concepto de transferencias y préstamos, los primeros 9000 de transferencias no han llegado hasta finales de agosto de 2021. Basta comparar esta cifra con los 134 933 millones de PIB que se perdieron en 2020 con relación a 2019 para concluir que la ayuda llega muy tarde, es muy modesta y no está pensada para impulsar la recuperación y salir de la recesión epidémica lo antes posible.

La quinta enseñanza que podemos extraer es que, si bien es cierto que en el caso del covid-19 las nuevas oleadas han resultado menos mortíferas —gracias precisamente a que la población estaba en estado de alerta y tanto los ciudadanos como los profesionales de los sistemas sanitario y asistencial dispusieron de mayores medios para evitar resultar contagiados—, no se puede descartar de antemano que hubieran resultado más letales que la primera. Por otra parte, aunque es cierto que el descubrimiento de las vacunas ha reducido de manera significativa la incidencia y letalidad del virus en 2021, tampoco puede descartarse que los investigadores tarden más tiempo en encontrar el antídoto en la próxima epidemia o que su efectividad sea relativamente baja. Pues bien, las cifras de vidas truncadas prematuramente podrían haber resultado astronómicas, y las pérdidas de producción, rentas y empleo, insoportables para las familias, empresas y administraciones públicas. Los gobiernos deben prepararse para afrontar circunstancias incluso más adversas que las ocasionadas por el covid-19.

Quiero, por último, apuntar algo que excede a la reciente pandemia, pero que guarda una estrecha relación con la nueva división internacional del trabajo y el aumento del comercio mundial vivido en las últimas décadas. Sabemos que los gobiernos de las economías avanzadas imponen estándares sanitarios y medioambientales más exigentes y condiciones laborales más estrictas que las existentes en las economías emergentes y en vías de desarrollo, con los loables propósitos de proteger la salud de sus ciudadanos y trabajadores y reducir las emisiones para frenar el cambio climático. Pero estas regulaciones han elevado los costes de producción y propiciado la deslocalización de la actividad productiva hacia países con regulaciones más laxas donde acaban produciéndose los bienes y servicios que luego importan las economías avanzadas. El resultado es que los ciudadanos de las economías avanzadas acabamos teniendo que adquirir bienes producidos en economías que, como la china —en uno de cuyos mercados de animales vivos, por cierto, se señaló el posible inicio de la pandemia—, tienen estándares sanitarios y laborales y regulaciones medioambientales mucho más laxos. En buena lógica, esas importaciones deberían estar sujetas a aranceles equivalentes a los costes impuestos a las empresas locales por las regulaciones más estrictas vigentes en los países importadores.

Estas cinco lecciones podrían resumirse en dos, una simplificación que puede venirles bien a nuestros tan poco diligentes gobernantes. Primera: incluso concediendo que los derechos fundamentales amparados en las cartas magnas en los países democráticos impiden restringirlos sin contar con la correspondiente aprobación parlamentaria, los gobiernos occidentales deben estar preparados para implementar políticas de salud pública eficaces, capaces de contener con

rapidez la expansión de los contagios y evitar que se produzcan réplicas (nuevas oleadas) que obliguen a imponer nuevas restricciones a la movilidad y confinamientos intermitentes. Segunda: controlar la epidemia es una condición indispensable para mitigar la intensidad y duración de las recesiones económicas causadas, precisamente, por las restricciones impuestas por los gobiernos a las actividades económicas, con el fin de frenar la expansión de los contagios y contener la letalidad. Cuantas más restricciones se impongan y durante más tiempo estén vigentes, más larga y severa será la recesión inducida por ellas.

La pandemia padecida durante los últimos meses por la irrupción del covid-19 en Wuhan (Hubei) en enero de 2020 ha puesto de manifiesto que el modelo de gestión seguido por las autoridades de China, con confinamientos muy estrictos durante períodos de tiempo breves, reduce los costes en vidas humanas y en producción perdida, e incluso la duración de las limitaciones impuestas a la movilidad y al ejercicio de otros derechos fundamentales. Los gobiernos occidentales deberían analizar bien lo ocurrido durante este episodio trágico y traumático porque, en ausencia de vacunas o incluso con ellas, las sociedades acaban revolviéndose contra la imposición de limitaciones a la movilidad y restricciones horarias, por pequeñas que estas sean, cuando se prolongan en el tiempo, y porque los costes económicos causados al retrasarse el inicio de la recuperación económica resultan inasumibles para los hogares, las empresas y las finanzas de los estados democráticos, propiciando indirectamente el avance de regímenes autoritarios como el de China. No hacer bien las cosas suele acabar pagándose muy caro.

Referencias

- EUROPEAN UNION. *Next Generation EU*. https://ec.europa.eu/info/strategy/recovery-plan-europe_en
- EUROSTAT. *National Annual and Quarterly Accounts*. <https://ec.europa.eu/eurostat/web/national-accounts/data/database>
- FONDO MONETARIO INTERNACIONAL (FMI). «Fault lines widen in the Economic Recovery». *World Economic Outlook* (julio 2021). <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2021/07/27/world-economic-outlook-update-july-2021>
- HASSLER, P. (10 de agosto de 2020). «How China controlled de Coronavirus. Teaching and learning in Sichuan during the Pandemic». *New Yorker*. <https://www.newyorker.com/magazine/2020/08/17/how-china-controlled-the-coronavirus>

- HUANG, C. L. *et al.* (2020). «Clinical features of patients infected with 2019 novel coronavirus in Wuhan, China». *The Lancet* (vol. 395 [10223], pp. 497-506).
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE). *Contabilidad Nacional Trimestral de España: principales agregados*. <https://www.ine.es/dynt3/inebase/es/index.htm?padre=5614&capsel=5615>
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE). *Estadística experimental de defunciones semanales 2020-2021*. https://www.ine.es/experimental/defunciones/experimental_defunciones.htm
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE). *Estadística de movimientos turísticos en frontera. Frontur. Julio 2021*. https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736176996&menu=ultiDatos&idp=1254735576863
- INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA (INE). *Encuesta de gasto turístico. Egatur. Julio 2021*. https://www.ine.es/dyngs/INEbase/es/operacion.htm?c=Estadistica_C&cid=1254736177002&menu=ultiDatos&idp=1254735576863
- INTERVENCIÓN GENERAL DE LA ADMINISTRACIÓN DEL ESTADO (IGAE). *Contabilidad nacional. Serie anual. Operaciones no financieras. Total sector*. <https://www.igae.pap.hacienda.gob.es/sitios/igae/es-ES/Contabilidad/ContabilidadNacional/Publicaciones/Paginas/ianofinancierasTotal.aspx>
- INTERVENCIÓN GENERAL DE LA ADMINISTRACIÓN DEL ESTADO (IGAE). *Contabilidad nacional. Serie trimestral. Operaciones no financieras. Total sector*. <https://www.igae.pap.hacienda.gob.es/cigae/Trimestral.aspx>
- ISCIII, Servicio de Monitorización de la Mortalidad Diaria (MoMo), Instituto de Salud Carlos III. *Vigilancia de los excesos de mortalidad por todas las causas. MoMo. Situación a 24 de agosto de 2021*. https://www.isciii.es/QueHacemos/Servicios/VigilanciaSaludPublicaRENAVE/EnfermedadesTransmisibles/Documents/GRIPE/Informes%20semanales/Temporada_2020-21/MoMo_Situacion%20a%2024%20de%20agosto_CNE.pdf
- ISCIII, Red Nacional de Vigilancia Epidemiológica, Instituto de Salud Carlos III. (29 de mayo de 2020). *Análisis de los casos de COVID-19 en personal sanitario notificados a la RENAVE hasta el 10 de mayo en España*. <https://www.isciii.es/QueHacemos/Servicios/VigilanciaSaludPublicaRENAVE/EnfermedadesTransmisibles/Documents/INFORMES/Informes%20COVID-19/COVID-19%20en%20personal%20sanitario%2029%20de%20mayo%20de%202020.pdf>

- HANLON, P.; CHADWICK, F.; SHAH, A. *et al.* COVID-19 – exploring the implications of long-term condition type and extent of multimorbidity on years of life lost: a modelling study [version 3; peer review: 3 approved]. *Wellcome Open Res* 2021, 5:75. <https://doi.org/10.12688/wellcomeopenres.15849.3>
- ORGANIZACIÓN PARA LA COOPERACIÓN Y EL DESARROLLO ECONÓMICOS (OCDE). «Coronavirus: the world economy at risk». *OECD Economic Outlook. Interim Report* (marzo 2020). <https://www.oecd.org/economic-outlook/march-2020/>
- POLO, C. J. *Covid-19: la gran decepción. Un serio aviso para España y Occidente.* (Pendent de publicació).
- U.S. CONGRESS. (19 de març de 2020). *Coronavirus Aid Relief and Economic Security Act*. <https://www.congress.gov/116/bills/hr748/BILLS-116hr748enr.pdf>
- U.S. CONGRESS. (21 de desembre de 2020). *Consolidated Appropriations Act, 2021*. <https://www.congress.gov/bill/116th-congress/house-bill/133/text>
- U.S. CONGRESS. (10 de març de 2021). *American Rescue Plan Act of 2021*. <https://www.congress.gov/bill/117th-congress/house-bill/1319/text>
- WEALTH HEALTH ORGANIZATION. *Report of the WHO-China Joint Mission on Coronavirus Disease 2019 (COVID-19)*. <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/who-china-joint-mission-on-covid-19-final-report.pdf>
- WEALTH HEALTH ORGANIZATION. (30 de març de 2021). *WHO-convened global study of origins of SARS-CoV-2: China Part*. <https://www.who.int/publications/i/item/who-convened-global-study-of-origins-of-sars-cov-2-china-part>
- WETZLER, H. P.; WETZLER, E. A.; COBB, H. W. (Juny de 2020). COVID-19: How Many Years of Life Lost? *MedRxiv*. <https://doi.org/10.1101/2020.06.08.20050559>
- WORLDOMETER. «Covid-19 Coronavirus Pandemic». <https://www.worldometers.info/coronavirus/>
- XIAO, X., NEWMAN, C., BUESCHING, C.D. *et al.* (2021). «Animal sales from Wuhan wet markets immediately prior to the COVID-19 pandemic». *Sci Rep* 11, 11898. <https://doi.org/10.1038/s41598-021-91470-2>